

Gülyaka / hekaýa

Category: Kitapcy, Taryhy proza

написано kitapcy | 21 январа, 2025

Gülyaka / hekaýa GÜLYAKA

Sumbar derýasy kämahal dolup-daşýar; iner kimin kükräp, kenaryndan agaýjak-agaýjak bolýar. Şeýle pursat daňyň ümüştamşynda derýa ýakasyna şeýle çykan ýaş ýigidiň gursagynda-da döreýär. Meger, muňa ylham diýilýän bolsa gerek. Ýöne häzir niçik? Tomsuň ahyrky aýy. Ýaldyrak bireýýäm dogdy, howa

çigredi. Derýanyň weli, tereňligi ýok, haýal akýar. Ýigidiň haly-da teň, hatda aýagynyň aşagynda, daňyň ukusyndan oýanyp, ýorgalap gidýän käkiliklerem ünsüni sowup bilenok. Ter ýaňaklary hazan ýeli uran alma kimin myssarana meňzeýär. Saryýagyz ýüzi sörtük çawlan ýaly garalypdyr.

"Maňa derýanyň kenarynda göwün açmagam täsir edenok. Eý, Alla, özüň medet ber" diýip, ol oýlanýar. "Ýa Etrek ýakasyna – daýym Magtymgulylara gidäýsemmikäm? O ýere doganym Nepesem gezelenje gitdi. Aý, ýok, men bu mekany taşlap gitmäýin".

Zelili säginip, derýanyň buz ýaly suwunu hezil edip içip duran ýabysyna seretdi-de, ýene pikire çümdi: "Maňa bu şirin hasraty beren Döndim sen-ä. Belki, şumat süýji ukuda ýatansyň. Aý, beýle dälidir, görgüli gijesini çirim etmän geçirýändir. Eý, täleý, täleý..." Ýigit uludan dem aldy: "Ony tütjar baý ogluna durmuşa çykarýarlar. Şoňa çenli ýadygärlik sowgadymy – gülýakamy gutaraýsadm. Entek mundan Döndiniň habaram ýok. Dostum Gara batyr gylyjyna çaymak üçin beren kümşünden artanyny bagyşlaýar. Özümde hem az-owlak altyn bar. Sygrymyzy ejemden soraýyn, dädemden haýyş etse berer. Ony-da Ahmet kürte satyp, ýetmeýän gyzyly alaýyn, wessalam, barybir, bir damjadan derýa bolanok, ýeke sygyr bilen baýap gidemzok, şaý-sep ýasap, ejeme täze sygyr alyp bererin". Ol süňňüyeňillik bilen ýabysyna garşy yöneldi.

...Zelili öýe girende ejesi Hurma çay-çöregi ýaňy öňüne alypdy. Kakasy Mämetdöwlet aga bolsa, sygry örä kowmaga gidipdi. Hurma eje:

– Geldiňmi, oglum, çay-çöregiňi bir wagtynda edin, ýogsam, iňňä sapaýmaly bolup barýaň – diýip özelendi.

Zelili käsä çay guýup, göwünsiz gaýtardy:

– Çaýy öň gaýtaryp goýdum, oglum.

Zelili muny pikir edip oturyşyna ýadyndan çykarypdy. Ol ýene käsesine çay guýdy.

– Uly ünjüň bardygyny bilýän. Ony unut, oglum. – Hurma eje çekinibräk Zelilä ündew etdi.

– Ýürege emr edip bolanok, eje. – Zelilo sesiniň batly çykanyny duýman, gobsundy.

– Takdyr şeýledir-dä, janym, daýyň Magtymguly-da Meňli gyzyň wysalyňa zar bolandyr. Özüň bilýäň, ýogsam, dädem görgüli Döndülere saçwylyga köp gatnady. Bizi garyp görýäler.

Yaş ýigit dymyp, çaýy gyzgynlygyna owurtlady-da, gursagyny sypalady. Muny gören Hurma eje:

– Wah, men guraýyn, içiňi ýakaýdyňmy kábäm, gel, şu gürrüňi goýaly – diýip elewredi.

– Gursagymyň içi öň ýandy eje, seniň günäň ýok – diýip ogly parahat aýtdy. – Eje!

– Boýuňa döneýin, aýdyber.

– Sygrymyzy sataly-la?!

Ejesiniň gözleri giňden açyldy:

– Sygyr bizi ekleyär-ä, oglum.

– Ony bilýän.

– Bizem Döndini alyp bilmedik diýip ýöne ýatjak däl. Nurulara barmakçy, obaň iň gowy gyzyňyň bir-ä, ol. Sowalga gerek, öň ýetirini bilmezok, kyn görme, ýagdaý şeýle, beýgim.

Ýañaklary gyzaran Zelili ýan bermedi:

– Biraz purýja beriň, men ýene sizi sygyrly edeýin.

– Nepesiň ýabysyny sataýsak nädýä?

– Lagar düşen ýabyň bahasy ýetmez.

Hurma eje dymdy. Ol Zeliliniň şular ýaly çynlakaý haýyş bilen ýüzlenenini bilenokdy. Öňem göwnüçökgün gezip ýör. Dädesine geňeşip görmeli...

Zelili ertesi sygry zergär Ahmet kürte satdy. Şundan soň onuň derýa ýakasyna gitmesi galyşdy. Il oýanmanka ussahana – kepbesinde işleýärdi. Obanyň gelin-gyzlary şaý-sep ýasatmak üçin goja zergär Ahmet kürtden sowluşyp, Zelilä gelýärdiler. Ýaş ýigidiň eliniň hünäri goňşy obalara-da tiz ýaýrapdy. Töwerekdenem altyn-kümüşden şaý-sep ýasatmak üçin onuň ussahanasyna gelip başladylar. Ýöne buýrulmadyk gülýakany has tiz gutarmalydy. Zeliliniň göwnüne şundan soň hiç zat ýasap bilmejek ýalydy. Mazaly, dosty Gara batyr üçin ýasap başlan gylyjyny gutardy. Ol bu gün ýa ertir ýaragyny idäp geler. Gün guşluk boldy. Ol ýene-de wagtynda çay-çörege barmady. Ikinji gezek ýanyna gelen ejesine maňlaýyna inen deri süpürişdirip, ýylgyryp seretdi.

– Tüweleme, oglum, şo gülýakany ýasap ugralyň bäre şähdiň açyk. – Ene perzendine mähir bilen bakdy.

– Şeýlemi, eje.

– Ýör, oglum, ertir çayyňy içsene, il guşluk çayynyň aladasyny edýä.

Olar tirkeşip kepbeden çykdylar. Zelili çayyny içip, öwrülip gelende haýran galdy. Ussahanada Döndiniň ejesi başyny galdyryp bilmän, çugutdyryp otyrды.

– Salawmaleýkim, ene.

– Gurgunmyň, dünýäm? – Ol elindäki düwünçegi ýerde goýdy.
Ara dymyşlyk düşdi. Çal saç ene ýaş ýigidiň ýüzüne seredip bilmän, ýer dyrmaýardy. Zelili ýaýdandy, ellerini owkalaşdyryp:

– Öýe bar, ene, çay iç, ejem bardyr – diýdi.

– Ýok, guzym, senlik işjagazym bardy.

– Aýdyber, onda.

Ene ýazykly çaga ýaly gürrüňe başlady:

– Döndiniň dädesinden gaty görme, balam. Olam özüň ýaly garyp, öýermeli ogullary bar. Şonuň üçin Döndiniň galyňyny agyr saldy. Wah, maňa galsa-ha... – Ene çygjaran gözlerine elini ýetirdi. Juda tolgunan Zelili ony köşeşdirdi.

– Häzirki gelmegimiň maksady Döndi janyň haýyşy bilen, oglum. Hemme süýşürintgimi alyp geldim. Diňe saňa ýasasyn diýdi. Gülyaka.

Zelilo tisginip gitdi. Dar ussahanada elewräp gezmeli.

– Dädesine aýtmays. Ahmet kürt ýasady diýerin. Ol Döndini bir ädimligem garawulsyz goýanok. – Ene ör turdy: – Me, dünýäm, örän tiz gerek özem. – Ol düwünçegi uzatdy. Zelili säginip, egniniň üstaşyr enä äňetdi.

– Düwünçegiňi alay ene, bir gülyaka ýasarlyk zadym bar.

– Bolmaz, oglum, sende depseň yranmaz baýlyk ýog-a.

– Ýüregim baý, ene, meniň. – Ýigit gursagyna elinu goýdy. Döndiniň ejesi sessiz-üýnsüz çykyp gitdi. Ussahana öňküdenem daralan ýaly boldy. Ýigit haşlap dem aldy. "Hawa, ol başganyňky bolar. Gülyaka-da keseki biriniň gelinliginiňki. Indi muny ýasamak ölümiň üçin ýakylýan oda özüňi oklan ýaly bolmazmyka?" Ýigidiň birhili işinden eli sowady. Gurallaryny parhsyz gözden geçirdi. Näme üçindir, agşamky hupbat görkezen setirlerini hakydasyna getirdi. Ol birden hyjuwlandy:

Eý, ýaranlar, Döndi janym,

Her sözümuň kekinjidir.

Gutulmaz bu – ýazy, gyşym

Böwrüme ýaman sanjydyr.

Boldy ýürek üzüm-üzüm,

Gandyr bagrym ezim-ezim,

Dahan içre düzüm-düzüm,

Dişleri göýä hünjüdir.

Tirmeli gyzył gülleri,

Sowmaly şirin tilleri,
Guçmaly inçe billeri,
Däli köňlüm begenjidir.

Içeri Gara batyr girdi:

– Essalawmaleýkim!

Zelili şähdaçyk dosty bilen gadyrly görşüp, perişan halyny unutdy.

– Çuň pikire batypsyň, dostum.

– Hym.

– Ýene, şo-ol, Döndi hakdamy?

– Bildiň, dostum.

– Menem köp pikir edýän. Bir tekliptir bar.

– Aýt, eşideli.

– Döndini alyp gaçaly.

Zelili az-kem oýlandy:

– Bu barada öň men pikirlendim. Onuň enesi pukara, aglaymaýly. Özlerem garyp.

Garanyň bady gaýdyp, maňlaýyna elini goýdy, soň ikinji teklibini mälim etdi.

– Onda otükini... Baýyň öýüni başyna düňderip, özüni çapym-çapym edeýin. Mende, özüň bilýäň, on-onki ýigit bar, aýdanyny ederler.

Zelili başyny aşak saldy. Gara umyt bilen garaşdy. Dosty birhaýukdan soň jogap berdi:

– Sendäki gylyçdyr adam olarda-da bardyr. Gaýtam, arkasy güýçlüdirem. Gan döküler, dostum, gan...

Ara ýowuz dymşlyk düşdi. Gara täze öýlenipdi. Ol yşkyň meýinden datdymyka? Dadandyr. Ýigitlik çagynda yşkyň heseri urmadyk ynsany tapaýmak çetindir. Olar oba ýaňyrak göçüp gelipdiler. Gara şygryň hem-de at-ýaragyň aşygydy. Zelili bilen dostlaşdyran, elbetde, munuň ilkinjisidi. Öýlenmekde Garanyň bagty çuwdi. Kakasy öz tirelerinden bolan iň edaly gyzyň ene-atasy bilen guda bolaýdy.

– Gara jan, senmiň inerim?

Dostlar öz pikirleri bilen gümra bolup, gapyda duran Hurm ejäniň gelenimem duýmadylar. Gara onuň bilen gadyrly görüşdi.

Hal-ahwal soraşdy.

– Ýöre, öýden otur, beýgim.

– Häzir howlukmaç, Hurma eje. – Soňra Zelilä öwrüldi: – Gylyç taýynmy?

– Hawa. – Zelili sapy zerewşanly, ýalpyldap duran almaz gylyjy dostunyň eline tutdurdy. Garanyň göwni bitdi:

– Meger, Alynyň Zülpükary şunçadyr.

– Göroglynyň şemşirinem unutma. Zelili degişdi.

Göwünleri galkan ýigitler gülüşdiler. Hurma eje-de ýylgyrjaklady.

Zelili dosty ugrajak bolanda şeýle diýdi:

– Bigünäniň başyny kesmesin.

– Diňe duşmana galar, enşalla.

Zelili hyruç bilen gurallaryny eline aldy. Zergäriňki-de şahyr ýüregi ýaly öýdýän. Ylham gerek! Şeýle pursat hem zergär, hem şahyr Zelili-de döredi. Ýogsam, ýap-ýaňy-da höwessizdi ahyry!

"Gülyakany ýasamaly. Özem zergärçilikdäki şygryýet deňine ýetirmeli. Gülyaka – müdimi goşgy bolsun!"

Ýigit adaja hiňlenmäge başlady. Şeýle halda ol ürç edip, esli gün işledi. Gülyaka taýýar bolup, kepbede gün dek lowurdady. Zelili ony hak eýesine – Döndä jigisiniň üsti bilen gowşurdy. Ýöne onuň ýene ýüregi gysyp başlady. Döndiniň durmuşa çykmagyna sanalgyja gün galypdy.

Horazlar ilkinji gygyryşanda ol eýýäm derýa ýakasynda gezmeläp ýördi. Daglar başyna ümürden öýme edinipdi. Guş-gumrular heniz örmändi. Ol täze düzen goşgusyna aýdymyň heňinfe pessaýja, şirin labyz bilen hiňlendi:

Dilber, sen meni ýandyrdyň,

Bir görünmez köz biläni.

Ýene ýüz kürsä mündürdiň,

Müň dürlüje näz biläni.

Ýakyp sen içim-daşymy,

Telbe edip sen başymy,

Alyp sen akyl-huşumy,

Şol piýala göz biläni.

Husnuň dünýä şugla salar,
Aý-gün ýanaşa, uýalar,
Özünden giden kän bolar,
Ýörir bolsaň düz biläni.

Bagyňa seýle barmadym,
Nowça gülüňi tirmedim,
Aý dek jemalyň görmedim,
Ötdi tomus-güýz biläni.

Birden oba tarapdan "tark-turk" edip, tüpeň sesi eşidildi.
Itler uwlaşdy. Ýüregi erbetligi syzam şahyr derrew ýabysyna
münüp, oba tarap gyp basdy.

Zelili bärden baranda yzanda-çuwanlykdy. Öýleriň burugsap
ýanyňy bardy. Ol daňyň alagaraňkysynda ýabysyny daljykdyryp,
gapylaryna geldi. Ses-üýn ýok.

– Eje, aý eje. – Ol ýuwaşja seslendi.

– Dirimiň oglum, biz bärde. – Gapydaky üýşmek odunyň içinden
ejesiniň sesi eşidildi, soňra kakasy bilen tirkeşip geldi.
Zelili ynjalyp, ýabysyny gaýralygyna – Döndülere tarap
debsiledi.

– Gizlen, oglum, duşmanlar heniz obadan çykan däldirler –
diýip, ejesiniň ýarym-ýaş halda gygyrmady ýaş ýigidi ýolundan
saklap bilmedi.

Zelili basym keýpsiz öwrülip geldi. Öýe girip, Nepesiň jonruk
gylyjyny dakyndy, bir meşik suw, ýene odur-budur alyp, horjuna
saldy. Ugrajak bolup durka ýanyna gelen ejesine:

– Döndini äkidipdirler – diýip, gysgaça aýtdy.

Oglunyň eýýäm obadan çykan duşmanyň yzyndan kowmak hyýalyňyň
bardygyny aňan Hurma eje elewredi:

– Gitme janym, ol gyzy aljaklar alada etsin.

Enäniň ýalbarmasy ogluny saklamakdan ejiz geldi. Zelili eýýäm
ýola düşüpdi. Gyk-bak, sygyrlaryň molamasy gulagyňy gapyp
barýardy. Nirededir bir ýerde çaganyň çyrlap aglaýşy ýüregiňi
paralaýardy.

– Gyryldymy obamyzyň ýigitleri – diýip, köýnegine ot düşüp,
zordan söndürilen bir naçaryň gyjytly eňremesi golaýdan

eşidilýärdi. Hawa, duşman tomus çabgasy ýaly göz açyp-ýumasy salymda etjegini edip gidipdi.

Zelilş ýolda Gara duşdy. Onuň ýanynda ýigrimş golaý adam bardy. Agyzdyrygyny çeyneýän demir gyratyny saklan Gara:

– Dirimiň, size barýardym – diýip, begençli aýtdy. – Haýp, gapyllykda döküldiler. Ýesirdir mal-gara äkidipdirler, kowmaly.

– Gyzybaşlarmyka? – diýip, Zelili asuda sorady.

– Hywa hanlygynyň nökerleri bolmaly. Dädem Hywa argyşa gidende Iltezeriň* nökerleriniň birini görüpdür. Ony ýaňy başagaýlykda tanapdyr.

– Öwez begiň özümikä?

– Iltezeriň atlylary bolsa gerek, kän däl. Bularyň bir bölegi goňşy obalara-da dökülendir. Ýolda şolar bilen birikmänkä, ýetmeli.

Atlylar demirgazyk tarapa howlukmaç ugradylar.

◆ ◆ ◆

Kowguçylar duşmanyň süresöbügine düşmän, Garanyň teklibi boýunça gapdallaýyn gaýtdylar. Günorta golaý olar göründiler. Kyrka golaý atly üçe bölünipdi: öňden barýanlaryň yzynda ýesirler, ortadakylaryň yzynda mal-gara, iň yzdan soňky topar. Hol, etekde, dar jülgäniň yzy tot-tozandy.

– Teşwüş edenoklar, bu biziň peýdamyza – diýip, ýokarda dag daşlarynyň arasyndan aşak esedýän Gara dillendi. Zelili gaňrylyp, dostuna ser saldy. Dykyz göwreli, garaýagyz ýigit edil bürgüt kimin atyň üstüne gondy. Ol güýjüni bölmän, duşmanyň öňünden barmagy ýüregine düwdi. Duşman köplükdi, bularyň ýedi-sekiz sanysynyň ýaragy bolsa, diňe ujuna çiş daňlan ýabady. Galany tüpeňdir gylyçlydy.

Gara iň soňky gezek aşak äňetdi. Duranlaryň ini düýrükdi. Duşman atlysynyň biri ýaraman ýykylan ýesiri gylyç bilen parçalady. Bendiler eňreşdiler. Gany depesine uran Gara atlylaryna öňe tarap ümledi.

...Yzly-yzyna çykan tüpeň sesine duşmanyň baş atlysy ýykyldy.

– Obadaşlar, uruň duşmany içinden! – diýip, Gara Zeliliniň

ýasan gylyjyny ýalaňaçlap öňe okduryldy.

Munda entek gylyjyny gynyndan çykarmadyk ýekeje adamdy. Ol hem Zelilidi. Belki, jeň meýdanydygyny unudandyr. Onuň gözleri garma-gürmelikden Döndini agtarýardy. Ýöne edil tümlükdäki ýaly saýgaryp bilenokdy. Mal-gara, adam bary gatyşdy. Sygyrlaryň molamasy, atlaryň kişňemesi, naçarlaryň eňşemesi jülgäni lertzana getirdi. Ölenleriň ýaragyny alan ýesirleriňem söweşe gireni bar. Bar zat duşmanyň oba dökülendäkisi ýaly, göz açyp-ýumasy salymda boldy. Gelmişekler yza serpigip, gapdala pytraýan dag ýodajygy bilen dargap, gaçdylar. Garanyň atlylary-da ýygnanyşdy. Bulardan üçüsi wepat bolup, ikisi ýaralanypdy. Duşman tarapdan ölenler häzir hadaba alynmandy. Diňe iki sany ýesir obadan sürlüp getirilýänleriň ortasynda başyny aşak salşyp durdy.

Zelili Döndini gyradan tapdy.

– Döndi...

– Hiýh... – Gyz tisginip, elini ýakasyna ýetirdi. Az salymyň içinde onuň dal gerdeni gysylyp, inçe, boýy eglen ýalydy. Ter ýañaklary solgun, jeren gözleri çym-gyzyldy.

– Hany, gülýaka?

– Zor bilen aldylar. – Döndi zar-zar aglady.

Ýüzüne çaň siňen Gara geldi. Döndiniň halyny sorady.

– Nämä aglaýaň? – Ol soragy Döndä berse-de, ýüzi gara-ört bolan Zelilä bakdy. Dosty ysgynsyz dillendi:

– Gülýakany alypdyrlar.

Ýeňşe ruhlanan Garanyň bar keýpi gaçdy. Diş-dyrnak bolup ýasalan altyn gülýaka! Nätmeli?

– Alany görseň, tanajakmy?

Garanyň sowalyna Döndi baş atdy. Ölenleri aýlanyp gördüler. Uç tapylmady. Biraz ýüregi düşüşen Döndi:

– Ol ýezidiň maňlaýy çapyk egri burun, şar garady – diýdi.

Gara ýesirleriň ýanyna bardy. Gülýakany alanyň keşbini aýdyp, şeýle diýdi:

– Haýsy ugra gidenligini aýtsaňyz, ikiňizem ýesirlikden boşadýan.

Olaryň öçügsi gözleri uçganaklady. Biri-birine seredişip, ümleşdiler. Ýesiriň kyrk baş ýaşlaryndaky uzynak daýawy:

– Çynyňmy, ýaş ýigit? – diýdi.

– Goç ýigidiň sözi bir bolar. – Zelili Gara jogap bermäge ýetişdirmedi.

– Bol, gepiňi köpeldip durma, ýogsa-da, kelläňi alýan – diýip, Gara herrelip, onuň alkymyna dykylyp bardy. Ýesir:

– Gyzyberme, ýaş ýigit, bizi aňsat öldürmejegiň belli, sebäbi, ol gülýaka juda gerekli bolmaly – diýse-de, ýüzüne öleniň reňki urdy. – Biz üç bolup gaçdyk. Bu-ýa, oglum, beýlekisi maňlaýy çapyk onbaşy. Dag öwrüminde ony öldürip gülýakany aldyk. Oglumyň gelinligi üçin sowgat etjekdik. Ony öldürmedik bolsak, biz halas bolýardyk. Gülýakany gözläp eglenäýdik. Ondan soňky ýagdaý özüňize belli. Men-ä, atym büdräp ýykyldym, oglumyňkyny-d urduňyz. – Ýesir eglip, ädiginiň gonjundan lowurdap duran gülýakany çykardy. – Me, alyň, en süýdi ýaly halal eken.

Zelili ýüwrüp baryp, gülýakany aldy. Gursagyna gysdy: "Dinim-imany, şatlygym-gussam, süýji umydym"...

Gara ýesirleri barlamanyňa birbada ökünjek ýaly etdi. Ýöne basym bu gülýaka üçin duşmanyň hemmesini ýesir alanam bolsa, şondan geçjekligini duýdy. Olary boşadyp goýberdi. Özüni dürsän Zelili ýesirleriň pyýadalap barýanlygyny gördi. Ýabysyny münüp, şol tarapa eňdi. Duranlar aňk-taňk boldular. Az salymdan soň ýabysyny ýesirlere beren Zelili yzyna pyýada öwrüldi.

Gara dostunyň hojalygyndaky iň soňky ulagynh duşmana peşgeş berenliginiň sebäbini bilip durdy. Gülýakanyň tapylyşy üçin begenjine etdi. Gör, niçik eken sen, başky söýgi!..

Hemişe at-ýaragy hemdem edinen Garanyň bogazy doldy. Duşmandan olja alan dor atyny eýer-esbaby bilen dostuna peşgeş bermäge howlugyp, öňünden idip äkitdi.

* Iltezer – Hywa hany Muhammet Eminiň ogly Öwez begiň begiň (1790-1804) mirasdüşer ogly (1804-1806).